

Józef Wroceński

"Kościół a wspólnoty polityczne", Paweł Sobczyk, Warszawa 2005 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 49/1-2, 301-305

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Paweł Sobczyk, *Kościół a wspólnoty polityczne*, Warszawa 2005, ss. 320.

Głębokie zmiany, jakie dokonały się w sferze politycznej, społecznej i gospodarczej społeczeństw na przełomie XIX i XX wieku ukazały Kościołowi konieczność poszukiwania nowych zasad określających jego postawę wobec otaczającego świata, w tym wobec wspólnot politycznych, aby mógł on efektywniej pełnić swoją misję we współczesnych warunkach życia. Dotychczasowa wizja idealnego państwa katolickiego, czyli państwa jednolitego pod względem światopoglądowym i religijnym, w którym zarówno rządzący jak i rządzeni wyznawali tę samą wiarę, nie przystawała do zaistniałej rzeczywistości. Sobór Watykański II podejmując wielkie zadanie odnowy Kościoła i metod realizacji jego misji dokonał więc krytycznej analizy dotychczasowych relacji Kościoła ze światem, w tym Kościoła ze wspólnotami politycznymi i wypracował zespół uniwersalnych norm określających nowy model tych relacji. Wskazania dotyczące tej problematyki znalazły się w prawie każdym soborowym dokumencie i mają one charakter programowy. Doprowadziły one do rewizji wcześniejszych regulacji prawnych dotyczących relacji między Kościołem i wspólnotą polityczną w systemach wielu wspólnot politycznych o charakterze demokratycznym. Otwartą płaszczyzną badawczą pozostaje jednak pytanie o stopień recepcji soborowych zasad do ustaw zasadniczych poszczególnych wspólnot politycznych. W Polsce po upadku systemu totalitarnego rozpoczął się proces budowy demokratycznej wspólnoty państwa. W całokształcie regulacji ustrojowych nie mogło więc zabraknąć nowoczesnych zasad dotyczących stosunku wspólnota polityczna-Kościół. W polskim przypadku ten stopień recepcji soborowych zasad relacji kościelno-państwowych ujawniła już dyskusja nad kształtem nowej ustawy zasadniczej, a ugruntowała je Konstytucja RP z 1997 roku. W kontekście powyższych rozważań sytuuje się opracowanie dra Pawła Sobczyka pt. *Kościół a wspólnoty polityczne*. Tak określona przestrzeń badawcza wydaje się rodzić pytania, mianowicie, co nowego jeszcze można powiedzieć w powyższej materii w 40 lat od zakończenia Soboru Watykańskiego II?, jakie nowe problemy można poddać analizie, które nie byłyby już omówione w literaturze światowej i polskiej? Jednak lektura całości rozprawy daje wyczerpującą odpowiedź na te i inne pytania oraz pozwala przekonać się o jej wartości naukowej, iż stanowi ona usystematyzowany i logiczny wywód na temat genezy oraz zasad relacji Kościół – wspólnota polityczna wypracowanych podczas Vaticanum II.

Sformułowanie tematu jest merytorycznie poprawne. Zauważyć należy, że Autor właściwie posługuje się diadą Kościół – wspólnota polityczna, mając na uwadze w tym drugim sformułowaniu przede wszystkim instytucję państwa, ale również i wspólnotę jaką jest Unia Europejska. Werbalizacją tematu jasno wskazuje, że w opracowaniu będzie mowa o wzajemnych relacjach Kościoła i wspólnot politycznych, jednak w oparciu o doktrynę Kościoła, a więc o odpowiedź na pytanie jak Kościół odnosi się do wspólnot politycznych, nie zaś jak one określają swój stosunek do Kościoła? Problem i cel rozprawy P. Sobczyk określił jasno i przekonująco – „całościowe ujęcie problematyki z uwzględnieniem genezy zapisanych w dokumentach soborowych zasad relacji Kościół – wspólnota polityczna” (s. 15). Powyższe określenie należy chyba uznać za cel pierwszorzędny, ponieważ zaraz poniżej aż w kilku punktach, wskazuje, nie podając żadnych objaśnień, na inne cele, np.: „ukazanie zasad relacji Kościół – wspólnota polityczna, wypracowanych podczas Vaticanum II, (s. 15), czy też „pragnie ukazać wypracowane przez Sobór Watykański II zasady relacji Kościół – wspólnota polityczna jako całość tworzącą model relacji” (s. 16) oraz „analiza stosunku Kościoła do wspólnoty politycznej jaką jest Unia Europejska” (tamże). To wszystko nasuwa jednak pytanie jak owe cele mają się względem siebie.

Oceniając ogólnie koncepcję badań p. P. Sobczyka, należy przyznać, że jest ona oryginalna i ciekawa oraz aktualna, ze względu na trwający, na wielu płaszczyznach życia Kościoła, a także i innych wspólnot w tym politycznych, proces bezpośredniej lub pośredniej recepcji idei soborowych. Problematyka ta pojawia się często zarówno w naukach politycznych i prawnych, jak również w nauczaniu społecznym Kościoła.

Opracowanie P. Sobczyka zawiera: spis treści, wykaz skrótów, wstęp, sześć rozdziałów merytorycznych, zakończenie i bibliografię. Struktura pracy nie budzi zastrzeżeń formalnych, jest ona logicznie spójna. Rozdziały w większości zostały opatrzone obszernymi wprowadzeniami i podsumowaniami w formie „uwag ogólnych” i „wniosków”, które niewątpliwie ubogacają pracę i ułatwiają czytelnikowi podążanie za tokiem rozumowania Autora. Należy jednak zauważyć, że o ile wprowadzenia do poszczególnych rozdziałów są wielce przydatne i za to należą się Autorowi słowa uznania, to jednak wprowadzenia w formie „uwagi ogólne” do podtytułów, czy nawet do mniejszych jednostek podziału (jest ich aż 10) należy uznać za zbędne, ponieważ niewiele wnoszą do wywodów Autora.

Przechodząc z kolei do wykazu skrótów należy zaznaczyć, iż Autor sporządził go w sposób poprawny. Wydaje się jednak, że niektóre mógł pominąć, jako powszechnie znane, np.: skróty Księgi Pisma Świętego, inne jeszcze dołączyć np. rzadko stosowany w literaturze polskiej łaciński skrót „op. cit.” czy też „Acta Synodalia”.

Redakcja wstępu jest metodologicznie poprawna, tzn. zawiera on wszystkie wymagane elementy: wprowadza czytelnika w tematykę rozprawy, a także ukazuje cel i metodę oraz konstrukcję pracy. Autor we wstępie wskazuje szereg szczegółowych kwestii, które zamierza wyjaśnić w swojej pracy. Wydaje się jednak, że zabrakło jasnego określenia motywu jej napisania, czyli wyraźnego wskazania, co nowego ona wnosi do kanonistyki?, jaką wypełnia lukę w badaniach nad podjętym zagadnieniem?. Zgadzam się ze stwierdzeniem Autora, że „zasady, które zostały wypracowane podczas Vtaicanum II, mają charakter pastoralny, ale mają także charakter postulatów *de lege ferenda*” (s. 33). Stwierdzenie to jasno ukazuje jego wysiłek badawczy, niemniej jednak wskazanie, chociażby nawet bardzo ogólne, dotychczasowego stanu badań w omawianej materii, podkreślałoby już we wstępie zasługi badawcze Autora. Całość rozprawy zamyka zakończenie, które jest dobrym podsumowaniem przeprowadzonych badań i w którym Autor wysunął dalsze postulaty badawcze.

Zakres wykorzystanych źródeł i literatury przedmiotu jest bardzo bogaty (wykaz zamieszczony na końcu opracowania). Świadczy on o solidnej kwerendzie naukowej. Trzeba jednak przyznać, że wykaz bibliograficzny zasługuje na uznanie, ponieważ Autor zamieścił w nim i wykorzystał wiele źródeł z dokumentacji II Soboru Watykańskiego (Antepreparatoria, Praepreparatoria, Acta Synodalia) w ich oryginalnym brzmieniu, czyli w języku łacińskim, ponadto wykorzystał obcojęzyczną literaturę przedmiotu.

Pierwszy rozdział mający charakter wprowadzenia Autor poświęcił gruntownej analizie dokumentacji Soboru Watykańskiego II ukazując genezę zasad relacji Kościół-wspólnota polityczna. W pierwszej części tego rozdziału przedstawił stanowisko Kościoła w omawianej materii przed Soborem, czego wyrazem były propozycje i wnioski nadsyłane na Sobór w fazie przedprzygotowawczej (antepreparatoria), a później sformułowania pierwszych schematów w fazie przygotowawczej (praepreparatoria). Analizując dyskusje i prace Ojców Soboru oraz sformułowania kolejnych schematów soborowych ukazał ewolucję kościelnej doktryny dotyczącej stosunku Kościoła do świata, w tym do wspólnot politycznych. Rozdział ten Autor kończy słusznym wnioskiem, iż doktryna II Soboru Watykańskiego, w omawianej materii, stanowi „początek nowej epoki” (s. 75).

W drugim rozdziale Autor omówił zasadę poszanowania społeczeństwa pluralistycznego pod względem religijnym i światopoglądowym. Analizując poszczególne elementy pojęciowe społeczeństwa pluralistycznego, słuszenie wychodzi od pojęcia pluralizmu i jego soborowego kontekstu. W ten sposób dochodzi do właściwego wniosku, iż zasada poszanowania społeczeństwa pluralistycznego legła u podstaw kształtowania się relacji między Kościołem i wspólnotami politycznymi; bez niej nie byłaby możliwa realizacja pozostałych soborowych zasad: wolności religijnej, autonomii i niezależności oraz współpracy.

Przedmiotem analizy podjętej w rozdziale trzecim jest więc pierwsza z zasad, mianowicie zasada wolności religijnej sformułowana w soborowej Deklaracji *Dignitatis humanae*. Autor podkreśla przełomowe znaczenie Soboru w nowej interpretacji wolności religijnej. W związku z tym analizuje pojęcie wolności religijnej, jej podstawę, podmioty, przedmiot oraz jej granice. Rozważania Autora zawarte w tym rozdziale świadczą o jego erudycji. Mam jednak niewielką uwagę dyskusyjną co do uznania wspólnoty politycznej jako podmiotu kompetencji wobec wolności religijnej (s. 120) i chociaż kilka stron dalej Autor wyraźnie podkreśla, że wspólnota polityczna nie jest kompetentna odnośnie do treści religii i kultu, to jednak uważam powyższe sformułowanie za nieco przesadzone.

W rozdziale czwartym Autor, postępując logicznie, ukazał kolejną zasadę relacji Kościół-wspólnota polityczna, mianowicie zasadę poszanowania autonomii i niezależności wspólnoty politycznej i Kościoła. Swoje wywody słusznie rozpoczął od ustalenia znaczenia pojęć *autonomia* i *niezależność*, a następnie omówił autonomię wspólnoty politycznej rozumiejąc ją jako element autonomii świata oraz autonomię Kościoła rozumiejąc ją jako autonomię wspólnoty kościelnej, hierarchii kościelnej, kapłanów i wiernych świeckich. Podział punktu czwartego i zastosowane w nim określenia budzą jednak pytania, czy mówiąc o pozycji biskupów w Kościele i ich zadaniach nie można było użyć bardziej precyzyjnego sformułowania niż zastosowane w pracy wyrażenie *hierarchia kościelna?*; skoro wyróżniono w odrębnym podpunkcie kapłanów, to dlaczego pominięto diakonów? Końcowa część tego rozdziału została poświęcona omówieniu aspektu prawnego autonomii i niezależności wspólnoty politycznej i Kościoła, każdego w swoim zakresie, wskazując na konieczność tworzenia szczegółowych norm regulujących relacje Kościół-wspólnoty polityczne. Podkreślić należy, iż Autor precyzyjnie „wyluskał” podstawę omawianej zasady, uznając ją słusznie za *novum* w doktrynie soborowej, a jest nią przyjęta przez Ojców Soboru personalistyczna wizja człowieka i wspólnotowy charakter wspólnoty politycznej (państwa) i Kościoła.

Z kolei rozdział piąty Autor poświęcił omówieniu zasady zdrowej współpracy między wspólnotą polityczną i Kościołem, którą rozumie jako konsekwencję omówionej w poprzednim rozdziale zasady autonomii i niezależności. Kościół i wspólnoty polityczne chociaż różnią się naturą i są autonomiczne w działaniu, jednak posiadają wspólny cel. Tym celem jest dobro wspólne rozumiane jako dobro indywidualnej osoby ludzkiej, rodziny, grup społecznych. Ciekawe i twórcze są rozważania Autora ukazujące sposoby zdrowej współpracy między wspólnotą polityczną i Kościołem. Oby znalazły one swoją realizację w praktyce.

W ostatnim, szóstym rozdziale Autor omówił zagadnienie recepcji nauczania II Soboru Watykańskiego na temat zasad relacji Kościół – wspólnota polityczna w aktualnej sytuacji Kościoła w Europie oraz w procesie integracji europejskiej.

Opierając się na posynodalnej adhortacji apostołskiej Jana Pawła II *Ecclesia in Europa*, ukazał podstawowe wartości tworzące Unię Europejską. Wskazał też na miejsce Kościoła w Unii oraz realizację podstawowych zasad soborowych we współczesnej Europie. Autor słusznie postuluje konieczność współpracy Kościoła i wspólnot politycznych w rozwiązywaniu najbardziej palących problemów, takich jak np. bezrobocie, migracja, sytuacja małżeństwa i rodziny, ekologia. Na szczególną uwagę zasługuje analiza stanowiska Kościoła wobec Traktatu Konstytucyjnego dla Europy, a zwłaszcza jego fragmentów dotyczących fundamentów i wartości, na których opiera się tenże Traktat i Unia oraz poszanowania wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym. Przeprowadzona analiza jasno i dobitnie wyraża znaczenie terminu „wspólnota polityczna”, którym posłużył się Sobór Watykański II, a który w literaturze przedmiotu występuje rzadko.

Autor bardzo dobrze opanował warsztat pracy twórczej o czym świadczy zastosowana w pracy kompleksowa czyli złożona metoda badawcza, na którą składa się metoda historyczno-prawna, teoretyczno-prawna, dogmatyczno-prawna oraz pomocniczo metoda teologiczna. P. Sobczyk posługuje się językiem komunikatywnym i nie boi się konfrontacji z trudnymi kwestiami. Z tych też racji opracowanie posiada cechy dobrej monografii i ubogaca polską naukę. Niewątpliwą jej wartością jest też aktualność tematu i duża wartość merytoryczna. Praca ukazała się bowiem w czterdziestą rocznicę zakończenia Soboru Watykańskiego II. Powyższa ocena dotyczy całej pracy, szczególnie zaś rozdziału szóstego, w którym Autor wykazał wielką dojrzałość naukową ukazując recepcję zasad soborowej doktryny w procesie integracji europejskiej.

Zaprezentowane opracowanie jest wielką pomocą dla wszystkich, którzy zajmują się relacjami Kościół-wspólnoty polityczne, oraz stosunkiem Kościoła do procesu integracji europejskiej, czy też miejscem Kościoła we wspólnocie europejskiej.

ks. Józef Wroceński SCJ

Henri de Lubac, *Kościół partykularne w Kościele powszechnym*, WAM, Kraków 2004, ss. 224.

Takiego autora jak Ojciec Henri de Lubac, zmarłego w 1991 roku, nie trzeba chyba nikomu bliżej przedstawiać, gdyż należy on do najwybitniejszych myślicieli katolickich XX wieku, człowiek o niezwykłej wiedzy teologicznej, ekspert Soboru Watykańskiego II mający swój wkład w przygotowanie Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*. W roku 2004, jezuickie wydawnictwo Apostolstwa Mo-